

ÜRO Peaassamblee

Kaheksakümnes istungjärk
Esialgse päevakorra punkt 26
Naiste edendamine A/80/150

Naiste- ja tütarlastevastase vägivalla, selle põhjuste ja tagajärgede eriraportööri raport

Naiste- ja tütarlaste vastu suunatud vägivalla erinevad avaldumisvormid surrogaatluse kontekstis

Kokkuvõte

Käesolevas aruandes uurib naiste- ja tütarlastevastase vägivalla, selle põhjuste ja tagajärgede eriraportöör Reem Alsalem naiste- ja tütarlastevastase vägivalla erinevaid avaldumisvorme surrogaatluse kontekstis.

Sisukord

I. Sissejuhatus	1
II. Mõisted.	2
III. Surrogaatlus kui nähtus.	2
IV. Naised ja tütarlapsed surrogaatlusest eriti mõjutatud	4
V. Põhjused ja tagajärjed	5
VI. Naiste ja tütarlaste vastu suunatud vägivald surrogaatluse kontekstis	6
VII. Vägivalla toimepanijad	9
VIII. Muud mõjud lastele, eriti tütarlastele	10
IX. Kohaldatavad rahvusvahelised inimõiguste standardid	11
X. Järeldused ja soovitused	14
Viited	16

I. Sissejuhatus

1. Naiste- ja tütarlastevastase vägivalla, selle põhjuste ja tagajärgede eriraportöör Reem Alsalem esitab käesoleva raporti vastavalt ÜRO Inimõiguste Nõukogu resolutsioonile 50/7. Aruandes käsitleb eriraportöör naiste ja tütarlaste vastu suunatud vägivalla erinevaid avaldumisvorme surrogaatluse kontekstis, keskendudes surrogaatlust ajendavatele teguritele ning tagajärgedele, mida need asjassepuutuvatele naistele inimõiguste valdkonnas kaasa toovad.
2. Eriraportööri üleskutsele pakkuda raportisse omapoolset sisendit laekus erinevate sidusrühmade esindajailt kokku 120 olukorda kirjeldavat materjali. Lisaks korraldas ta veebipõhiseid konsultatsioone 78 eksperdiga, kelle hulgas olid lapsed tellivad vanemad surrogaatlust vahendavad agentuurid, meditsiinivaldkonna eksperdid ning surrogaatluskogemust omavad naised. Eriraportöör tugines ka usaldusväärsetele sekundaarallikatele, mida oli nende puuduste tõttu vähe. /1/

II. Mõisted

3. Surrogaatlust defineeritakse kui praktikat, mille puhul naine („surrogaatema“) rasestub ja kannab last teise isiku või paari („last telliva(te) vanema(te)“ või „last sooviva(te) vanema(te)“ jaoks. /2/ Sellised kokkulepped võivad olla sõlmitud otse surrogaatema ja last sooviva(te) isiku(te) vahel või toimuda surrogaatlusteenust osutava kliiniku või agentuuri vahendusel. Inimõigusi käsitlevas rahvusvahelises õiguses defineeritakse ema kui naist, keda mõistetakse selle tavapärasest tähendusest kui lapsekandmise võimet omavat /3/ naissoost isikut, kes lapse sünnitab. /4/ Pärast sündi kasutatakse sageli mõisteid „last sooviv ema“ või „juriidiline ema“, kes võtab vanemliku vastutuse lapse eest. /5/ Käesolevas aruandes kasutatakse mõisteid „surrogaatema(d)“ ja „surrogaat/surrogaadid“, mitte aga „gestatsioonilised kandja(d)“, kuna viimane on sooneutraalne, taandades naised üksnes reproduktiivfunktsioonile ning objektistades protsessiosalisi. /6/
4. Surrogaatlus võib olla traditsiooniline või gestatsiooniline. Traditsioonilise surrogaatluse puhul annab surrogaatema oma munaraku, mis seejärel viljastatakse kas last sooviva isa või doonori spermaga, tavaliselt kunstliku viljastamise teel. Selle tulemusena on surrogaatema geneetiliselt seotud lapsega, keda ta kannab. Aina enam populaarsust võitva gestatsioonilise surrogaatluse korral siiratakse surrogaatemale embrüo, mis on loodud tellija(te) või doonori(te) sugurakkudest, mistõttu surrogaatema ei ole lapsega geneetiliselt seotud. /7/
5. Kommertsliku surrogaatluse puhul saab surrogaat lisaks meditsiini- ja muude seotud kulude hüvitamisele ka rahalist tasu. Altruistliku surrogaatluse korral surrogaat mingit ametlikku tasu peale mõistlike kulude hüvitamise ei saa. Selline eristamine on sageli hägustunud, eriti jurisdiktsioonides, kus kommertslik surrogaatlus on ametlikult keelatud, kuid kus hüvitised on sedavõrd suured, et

kujutavad endast sisuliselt kommertstehingut. Vaid vähestes surrogaatlust reguleerivates jurisdiktsioonides leidub kommertshuvideta regulatsiooniraamistikke /8/, mistõttu surrogaatluskokkulepped on sisuliselt peaaegu eranditult kommertslikud.“ /9/

III. Surrogaatlus kui nähtus

A. Levik ja arengusuundumused

6. Surrogaatlus on kogu maailmas tõusuteel ning märkimisväärne ja aina kasvav osa kokkulepetest on piiriülesed: lapsevanemaks soovijad, kes sageli pärinevad jõukamate riikidest, kasutavad surrogaatide teenuseid jurisdiktsioonides, kus see on seadusega lubatud. /10/ 2023. aastal hinnati ülemaailmse surrogaatlusturu väärtuseks 14,95 miljardit USA dollarit ning prognooside kohaselt võib see 2033. aastaks kasvada 99,75 miljardi dollarini. /11/ Sageli saavad surrogaatemad üksnes väikese osa makstavast tasust, kuna enamik sellest läheb vahendajate taskusse. /12/ Väidetavalt on surrogaatemad saanud vaid 10–27,5% tasutud kogusummast. /13/ Oluline on märkida, et naist surrogaatlust vahendavasse agentuuri suunanud isik võib saada rahalist hüvitist. Mõnes riigis, näiteks Ameerika Ühendriikides, võib suunaja saada keskel läbi 1000 kuni 5000 dollari suuruse preemia. /14/ Indias võib see summa küündida 100 dollarini. /15/

7. Välja arvatud Ameerika Ühendriikides, tegelevad surrogaatlust vahendavad agentuurid peamiselt piiriüleste kokkulepetega. /16/ Tõusvad kulud, pikemad ooteajad traditsioonilistes surrogaatlusteenust pakkuvates sihtkohtades ja karmimad õiguslikud piirangud koos kriiside ja sõdadega on tekitanud huvi uute sihtkohtade leidmise vastu Lääne-Ameerikas. /17/ Õigus- ja poliitikaraamistike erinevuste tõttu otsitakse nn “sobivaimat ostukeskkonda” („*forum shopping*“), kus lapsevanemaks saada soovijad püüavad leida kõige leebemate piirangutega ja odavamaid kohti surrogaatide hankimiseks. /18/ Selline tegelikkus seab kahtluse alla eelduse, et regulatsioonidest üksi piisab kuritarvituste ärahoidmiseks surrogaatluskokkulepetes.

B. Riiklikud poliitikad

8. Surrogaatluse reguleerimisel on kasutusel põhiliselt kolm mudelit: (a) selgesõnaline keelustamine; (b) reguleerimine ja lubamine, mis on täielik või piirdub altruistliku surrogaatlusega ning (c) reguleerimata, mis toob sageli kaasa õigusliku ebaselguse. Keelustamine, mida rakendatakse peamiselt mõnes Lääne-Euroopa riigis, hõlmab vähemalt karistusi surrogaatluse korraldamise või reklaamimise eest, kuigi keeldude sisu ja nende täitmine erinevad riigiti märkimisväärselt. Tegelikult, nt Saksamaal reklaamitakse surrogaatlust ja sellega seonduvaid teenuseid, sealhulgas munarakkude annetamist väidetavalt jätkuvalt avalikel üritustel, ilma et see mingeid õiguslikke tagajärgi kaasa tooks. /19/ Itaalia võttis aga 2024. aastal vastu seaduse, millega surrogaatlus on määratletud kui „universaalne kuritegu“, mille eest võidakse Itaalia kodanikele esitada süüdistus välismaal surrogaatluses osalemise eest. /20/ Tavaliselt kombineeritakse keelustamine siiski laste ja last

soovinud vanemate õigusliku seotuse tunnustamisega pärast lapse sündi, kui see on lapse parimates huvides.

9. Mõned riigid, nagu Austraalia ja India, võtavad vastu õiguslikke regulatsioone, mis lubavad ainult altruistlikku surrogaatlust. Teised, näiteks Gruusia, Iisrael, Vene Föderatsioon ja Ukraina, lubavad kommertslikku surrogaatlust, kuigi Vene Föderatsioon keelas hiljuti rahvusvahelise surrogaatluse. /21/ Enamik riike surrogaatlust ei reguleeri või seda mingil moel ei käsitle. Seega võidakse surrogaatlust praktikas vaikumisi aktsepteerida ka siis, kui vanemluse juriidiline tunnustamine puudub.

10. Surrogaatluskokkulepete järelevalve ja täitmise mehhanismid ning vahendajate roll on sageli puudulikud või olematud. /22/ Erinevad õigusnormid ning vanemluse ja lepingute vastastikune mittetunnustamine eri jurisdiktsioonides muudavad seonduvate vaidluste lahendamise keeruliseks. Isegi kui lepingutes on vanemad määratud, võivad riigi ametisutused keelduda välisriigis välja antud sünnitunnistuste registreerimisest.

11. Kohtud on samuti võtnud surrogaatluse seaduslikkuse osas erinevaid seisukohti. Näiteks on Hispaania Ülemkohus leidnud, et Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (Euroopa inimõiguste konventsioon) artiklis 8 ei sätestata „õigust“ saada lapsevanemals surrogaatluse kaudu /23/, ning leidis teises otsuses, et surrogaatluslepingud „rikuvad nii surrogaadi kui ka tema lapse väärikust ja vaba arengut“, käsitledes neid „pelgalt objektidena“ – mistõttu kohus keeldus surrogaatlust puudutavat otsust tunnustamast. Seevastu 2024. aasta oktoobris kinnitas Prantsusmaa kõrgeim kohus väidetavalt Ameerika Ühendriikide surrogaatluse kohtuotsust. /24/

IV. Naised ja tütarlapsed surrogaatlusest eriti mõjutatud

A. Surrogaatemad

12. Surrogaatemad on üldjuhul naised või tütarlapsed, kes on varem vähemalt ühe lapse ilmale toonud. Neid motiveerivad sageli erinevad kaalutlused, mis hõlmavad nii rahalisi, empaatilisi kui sotsiaalseid aspekte. Paljud väljendavad soovi aidata teistel kogeda lapsevanemaks olemist, samal ajal rõhutades surrogaatluse pakutud võimalust ennast või oma peret finantsiliselt toetada. /25/ See on eriti oluline üksikemade jaoks, kes toovad surrogaatluskokkuleppe sõlmimise põhipõhjuseks sageli välja finantsilised vajadused. /26/ Kui neid kirjeldatakse pigem „teenusepakkujate“ kui emadena, tekitatakse arusaam, et nende väärikuse ja heaolu ohverdamine võiks olla õigustatud lepingu olemasoluga.

13. Kogu maailmas on surrogaatemad pärit oludest, kus sissetulekud on väiksemad ning neil on madalam sotsiaalne staatus kui lapsi tellivatel vanematel. /27/ Paljudel puudub juurdepääs tõhusatele õiguskaitsevahenditele või kaitsemehhanismidele. /28/ Väidetavalt värvatakse surrogaatideks ja suunatakse teistesse riikidesse viljastamiseks /28/ ja laste ilmaletoomiseks eriti sisserändajaist naisi, mida tehakse sageli õiguslike piirangute vältimiseks. /30/

B. Lapsi tellivad emad

14. Lapsi tellivatel emadel on üldjuhul parem sotsiaalmajanduslik taust kui enamikel surrogaatemadel. /31/ Siiski kogevad ka nemad ebakindlust ja emotsionaalset pinget. Paljud lapsi tellivad emad väljendavad muret raseduse tulemuse, surrogaatema omavaheliste suhete, ühiskonnapoolse stigmatiseerimise, juriidiliste aspektide keerukuse ning finantskoormuse tõttu. /32/ Eriti piiriülesete kokkulepete puhul võivad nad sattuda surrogaatlust vahendavate agentuuride petuskeemide ohvriks, mis toob kaasa märkimisväärseid rahalisi kahjusid. /33/ Mõned võivad tunda end kurnatuna pikaajalistest lapsesaamise katsetest. Mõnedes kultuurides kogevad viljatud lapsi tellivad emad täiendavat välist survet ja sotsiaalset stigmatiseerimist seoses ootustega täita peamisi rolle, mida neilt oodatakse. /34/

C. Munarakke annetavad naised ja tütarlapsed

15. Munarakke surrogaatluseks annetavad naised ja tüdrukud on sageli pärit majanduslikult kehvematest oludest. Tavaliselt on tegemist noorte täiskasvanutega, kes võivad munarakkude annetamist käsitleda kui vahendit oma finantsvajaduste rahuldamiseks. /35/ Surrogaatlust vahendavad agentuurid eelistavad tavaliselt naisi, kellel on teatud omadused, mida nad lapsi tellivatele vanematele lubavad. /36/ Nõudlus on sageli kujundatud rassistlike ja postkoloniaalsete stereotüüpide poolt, kuna noored valged kõrgharitud lääne naised saavad oma munarakkude eest kuni 100 korda suuremat tasu kui ülejäänud. /37/

16. Värbamine toimub tavaliselt veebireklaamide kaudu, mis kujutavad munarakkude annetamist altruistliku ja rahaliselt tasuva tegevusena, jättes samas välja olulise teabe igapäevaste hormoonsüstide ebamugavuse, kahjulike kõrvaltoimete ja riskide kohta, nagu anesteesiaga seotud tüsistused, /38/ munasarjade hüperstimulatsiooni sündroom /39/ või oma geneetilise lapse loovutamise seotud emotsionaalsed üleelamised. /40/ Naised toovad esile tervishoiuteenuste puudumise pärast annetamist. /41/ Paljusid, eriti tütarlapsi suunatakse sihipäraselt munarakudoonoriteks, testimaks nende vastupidavust meditsiinilistele protseduuridele enne surrogaatluslepingu sõlmimist. /42/ Selle järglaste saamise turu digitaalne iseloom võimaldab samuti surrogaatide ja munarakudoonorite värbamist riikidest, kus sellised praktikad on ametlikult keelatud. /43/

D. Surrogaatluse kaudu sündinud imikud, sealhulgas tütarlapsed

17. Surrogaatluse kaudu sündinud lapsed on sageli tellivate vanemate poolt soovitud ja hoitud. Kuid juba sünnist saati tuleb neil üle elada neid ilmale toonud emast lahutamine. Nad antakse üle lapse tellinud vanematele – protsess, mis võib olla emotsionaalselt ja arenguliselt oluline. /44/ Isikute puhul, kelle turvalise kiindumuse areng on häiritud, valitseb suurem vaimse tervise häirete oht. /45/ Mõnel juhul lükkub lapse üleandmine edasi või osutub keeruliseks vanemluse, kodakondsuse või identiteedi tunnustamisega seotud õiguslike probleemide tõttu, mistõttu jääb laps ebamäärasesse olukorda. /46/

18. Uuringud näitavad, et surrogaatema abil sündinud laste puhul on keskmiselt lühem raseduskestus, suurem enneaegse sünni risk ning suurem tõenäosus sündida väikese sünnikaaluga. /47/ Abistatud reproduktiivtehnoloogiaid ja mitmikrasedusi seostatakse suurenenud sünnidefektide riskiga. /48/ Imetamine, mis surrogaatema puhul on välistatud ja lepingutingimustega isegi keelatud, /49/ on imiku tervise ja arengu seisukohalt hädavajalik. /50/ Kuigi uuringuid surrogaatluse teel sündinud laste pikaajalise emotsionaalse heaolu kohta on vähe, /51/ viitavad need, et gestatsioonilise sideme puudumine on seotud suurema psühholoogilise riskiga. /52/

V. Põhjused ja tagajärjed

A. Seksistlike stereotüüpide tugevnemine ja naiste keha kaubastamine

19. Erinevalt muudest sünnitusviisidest hõlmab surrogaatlus naise keha ja reproduktiivfunktsioonide otsesest ja ekspluateerivat kasutamist teiste hüvanguks /53/, mis toob sageli kaasa pikaajalise kahju ja on seotud ekspluateerivate tingimustega. Surrogaatluse puhul ei saa rääkida tööajast ja isiklikust elust, kuna surrogaatemad ei saa raseduse ajal lapse kandmisest puhkust võtta. /54/ Kommertsslikud surrogaatluskokkulepped käsitlevad naiste võimet kanda ja sünnitada terveid lapsi rahalises vääringus /55/, tugevdades ebavõrdset võimusuhet, kus suuremate finantsressurssidega isikud ja asutused kontrollivad naiste võimet rasestuda ja sünnitada. /56/

20. Olukorras, kus naised ja tütarlapsed seisavad silmitsi struktuursete takistustega oma põhiõiguste teostamisel ja ligipääsul hädavajalikele teenustele, võib surrogaatlus naiste staatust veelgi alla kiskuda, käsitledes neid pelgalt järglaste saamise vahendina /57/ ja kinnistada arusaama, et naiste bioloogia ja viljakus on delegeeritavad ja müüdavad. /58/ Selline lähenemine on juurdunud surrogaatlust puudutavas keelekasutuses, kus naistele viidatakse kehatute terminitega nagu „anum”, /59/ „ajutine majutaja” ja „looteinkubaator“. /60/ Surrogaatemad on teavitanud sa sellest, et neid koheldakse surrogaatluse nõudeid täites kui lapsi, kellest räägitakse kui „tublidest tüdrukutest”. /61/

B. Kasvanud nõudlus

21. Surrogaatlusnõudluse kasvu põhjuseks on osaliselt viljatuse üha laiem levik. /62/ Siiski pöörduvad surrogaatluse poole järjest enam isikud ja paarid, kes ei ole kliinilises mõttes viljatud, näiteks samasoolised paarid, üksikud mehed ja lastesaamise eea ületanud inimesed. Mõned naised kasutavad surrogaatemasid, kuna nad ei soovi isiklikel põhjustel ise rasestuda. /63/ Surrogaatlus pakub ka võimalust kaasatuseks uue elu algushetkest peale ja erinevalt lapsendamisest omada geneetilist sidet lapsega. /64/ Nõudlust mõjutab ka surrogaatluse valdavalt positiivne kajastamine meedias /65/ ja kuulsuste poolt nähtavaks tegemine /66/ ning laiemad sotsiaalsed narratiivid, mis käsitlevad lapsesaamise soovi kui perekonnaõiguse legitiimset aspekti, sealhulgas samasooliste meeste puhul, kelle jaoks on surrogaatlus ja lapsendamine peamiseks lapsevanemaks saamise viisiks. /67/

22. Surrogaatluse kasvu taga on globaliseerumine ja meditsiinilise reprodutiivtehnoloogia areng, mis hõlbustavad surrogaaremade leidmist teistest riikidest. /68/ Rahvusvahelistes kokkulepetes on surrogaatemad üldjuhul väikese sissetulekuga või arengumaade kodanikud, samas kui tellijad on enamasti jõukamad lääneriikide inimesed – selline dünaamika võib tugevdada koloniaalseid ja diskrimineerivaid mustreid. /69/ Kui praegused suundumused jätkuvad, hakatakse surrogaatlust üha enam normaliseerima. Näiteks Ameerika Ühendriikides pakuvad suured ettevõtted väidetavalt rahalist toetust oma töötajate surrogaatluskokkulepete sõlmimiseks. /70/ Samuti käib arutelu kindlustusskeemide laiendamise üle surrogaatluskulude katmiseks lapsi tellivatele viljatusprobleemidega vanematele. /71/

C. Suurenenud marginaliseerumine ja haavatavus

23. Paljud surrogaatemad on juba ammu enne surrogaatluskokkulepete sõlmimist kogenud mitmesuguseid ja omavahel põimunud diskrimineerimise ja vaesuse vorme. /72/ Surrogaatluskokkulepped aitavad oskuslikult ära kasutada globaliseerumisest tingitud suurt ebavõrdsust, kus kaubaks läheb kõik. Surrogaatemad on arstide ja surrogaatlust vahendavate agentuuride töötajatega omatava ebavõrdse võimusuhte tõttu lõksu langenud /73/ ning on kirjeldanud, et tunnevad end jõuetuna ning et neid koheldakse „nagu lehma”. /74/ Paljudel puudub ligipääs sõltumatule õigusnõustamisele ja esindatusele ning nad ei pruugi saada teavet keeltes, mida nad mõistavad /75/, mis teeb eksploateeriva iseloomuga lepingutele või ebaeetilistele praktikatele vastuastumise raskeks. /76/

24. Vaesus ja konfliktid võivad veelgi mõjutada naiste surrogaadiks hakkamist ja suurendada sellega seotud riske. /77/ Ukrainas survestasid surrogaatlust vahendavad agentuurid väidetavalt surrogaatemasid lahkuma, kuna lapse ohutu sünnitamine prevaleerus naise soovi üle riiki jääda. /78/

VI. Naiste ja tütarlaste vastu suunatud vägivald surrogaatluse kontekstis

A. Majanduslik vägivald

25. Surrogaadid on lapse kandmise perioodil eriti haavatavad ärakasutamise ja vägivalda suhtes, kui nad ei suuda end ära majandada /79/ või on sattunud võlgadesse. /80/ Kuigi on ka altruistlikke surrogaatemasid, kes on haritud ja majanduslikult stabiilsel järjel /81/ ning kellel võib olla positiivseid kogemusi, puudub vaesematest oludest pärit surrogaatidel, kes moodustavad valdava osa surrogaatemadest samasugune võimekus vastu hakata või tekitatud kahjust teatada. /82/

26. Väidetavalt keelduti paljude naiste puhul hüvitise maksmisest ja abist, kui nende rasedus katkes või nad ei täitnud kõiki lepingus sätestatud nõudeid. /83/ Mõningatel juhtudel pidid mitterasestunud naised ise viljakusravimite eest maksma. /84/ Jurisdiktsioonides, kus surrogaatlus on lubatud, käsitletakse seda sageli kui üksikisikute vahelist eraõiguslikku kokkulepet, kus riigil pole suuri järelevalve ja kontrolli tagamiseks vajalike andmete kogumise kohustusi või puuduvad need üldse. /85/

27. Paljudes lepingutes nõutakse surrogaatemadelt juba ette loobumist iseseisvate meditsiiniliste otsuste vastuvõtmise õigusest või meditsiiniliste protseduuride käigus arstide poolt kogutud info konfidentsiaalsuse nõudest. /86/ Muud väidetavalt lepinguga õigustatud kahjulikud praktikad hõlmavad maksimaalse arvu embrüote siirdamist edukalt kulgenud sünnituste arvu suurendamiseks, valikulise abordi kasutamist, pidevat jälgimist tulevaste vanemate poolt, sealhulgas kaamerate abil /87/ ja liikumisvabaduse piiramist /88/, mis on vastuolus „inimväärse ja tulemusliku töö” /89/ ja „mõistliku tööaja piiramise” määratlusega. /90/ Seega asetavad surrogaatluslepingud sellise praktika lepinguvabaduse põhimõttest väljaspoole. /91/

28. Surrogaatlusest saadava tasu puhul valitseb ka sellest sõltuvusse sattumise oht, eriti kui naised kaotavad töö või loobuvad surrogaadi rolli täites tööst. /92/ Probleem on eriti aktuaalne arenguriikides. /93/ Naised müüvad oma munarakke ka raseduste vahepeal või siis, kui nad enam surrogaadiks ei kõlba. /94/

B. Psühholoogiline vägivald

29. Naised kogevad vägivallaga võrreldavat psühholoogilist survet surrogaadiks hakkamiseks. Neid survestatakse sageli surrogaadiks olema, presenteerides seda kui võimalust väljendada „armastust” ja „solidaarsust” kui väärtusi, iseäranis seoses homoseksuaalsete paaridega. /95/ Selline surve heidutab naise abi otsimast või vastu hakkamast, kuna nad võivad tunda, et on kohustatud andma lapse üle tellivatele vanematele, kellega neil võib olla emotsionaalne side. /96/

30. Viitkümment naist hõlmanud uuring Indias näitas, et surrogaatemadel esineb kõrgem depressiooni tase nii raseduse ajal kui sünnituse järel. Ühes teises uuringus märkis 35% surrogaatemadest raskusi vastsündinu loovutamisel ja 39% negatiivseid üleelamisi seoses surrogaatemaks hakkamise otsusega. Umbes 33% küsitlute puhul ilmnis posttraumaatilise stressi või ärevuse oht. Kunstliku viljastamise ebaõnnestumise korral koges märkimisväärset stressi 65% vastanuist. /97/ Naised kogevad sünnitusjärgset traumat, mis on seotud sellega, et pärast lapse ilmaletoomist vabaneb emal suur kogus oksütotsiini. Tegemist on hormooniga, mis soodustab piima tootmist ja ema-lapse sideme tekkimist /98/. See protsess katkeb aga järsult, kui vastsündinu lahutatakse emast. /99/ Surrogaatemad on samuti maininud muresid seoses oma seksuaalelu, abieluprobleemide ja tulevaste sünnituste planeerimisega. /100/ On üksainus uurimus, mis näitas, et surrogaatide heaolu polnud kümme aastat pärast surrogaadiks olemist muutunud, kuid selle uurimuse puhul täheldati metoodilisi puudujääke. /101/

31. Ükski regulatiivne raamistik ei suuda täielikult vältida tõsist psühholoogilist kahju, mis võib kaasneda lapse loovutamisega. /102/ Mõned surrogaatlust vahendavad agentuurid pakuvad loovutusteraapiat, et panna last ootavad emad emotsionaalselt lastest eralduma, kuid tulemuseks võib olla kognitiivne dissotsiatsioon oma keha ja tunnete vahel /103/, mis võib tõusta posttraumaatilise stressihäire tasemeni. /104/

32. Surrogaatidele keelatakse sageli pärast sünnitust vastsündinuga koosolemine, sealhulgas ei lubata neil last süles hoida /105/ ning pärast sünnitust võidakse nad eraldada last tellinud vanematest ja lapsest. /106/ Mõned surrogaatemad on öelnud, et tunnevad end „teadusliku eksperimendi objektina“. /107/

C. Füüsiline vägivald

33. Kuigi värbamismaterjalides kujutatakse surrogaatlust selleks sobivate naiste jaoks meditsiiniliselt ohutuna, viitavad tõendid sellele, et surrogaatemade tervis on teiste naistega võrreldes enam ohustatud. /108/ Ravimid, nagu surrogaatemade poolt isemanustatav embrüo siirdamise eelselt oma tsükli munarakudoonori omaga sünkrooni viimiseks kasutatav Lupron /109/, on klassifitseeritud ohtlikeks ja soovitatakse manustada ainult kaitseriietust ja kindaid kandvate tervishoiutöötajate poolt. Selline praktika põhjustab surrogaatemadele suurema hulga terviseprobleeme võrreldes teiste emadega. /110/ Surrogaatemade rasedused on tõenäolisemalt emakavälised /111/ ja võivad viia keisrilõike, rasedusaegse diabeedi, kõrge vererõhu, preeklampsia ja platsenta eesasetuse tekkimiseni. /112/

34. Surrogaatluslepingud muudavad ka tervishoiusektori dünaamikat, eriti riikides, kus kohtuvaidlusi on palju. /113/ Indiast /114/, Mehhikost /115/ ja Nepaalist /116/ laekunud info kohaselt rakendatakse surrogaatemade suhtes keisrilõikega sünnitust sõltumata meditsiinilistest näidustustest või nende eelistustest, mis toob kaasa sünnitusjärgsete tüsistuste riski, eriti maapiirkondades elavate vaeste naiste puhul.

D. Reproduktiivne vägivald

35. Surrogaatema ja lapse tellijate vaheline ebavõrdne võimusuhe toob kaasa tõsisemaid tagajärgi, kui viimased nõuavad abordi tegemist mitmikraseduse või loote väärarengu korral. /117/ Surrogaatemasid on väidetavalt survestatud katkestama rasedust normaalselt kulgeva raseduse korral, sealhulgas peale 12. rasedusnädalat, kasutades selleks sunnimeetmeid, nagu rahalisi stiimuleid, ähvardamist kohtumenetlustega või toetuse äravõtmisega nii emalt kui lapselt. /118/ Nõudmisi õigustatakse sageli väitega, et laps kuulub teda tellinud vanematele. /119/

36. Mitmikrasedused, mis on *in vitro* (katseklaasis) viljastamise puhul tavalised, kujutavad endast surrogaatema jaoks suurenenud terviseriski. /120/ Mõningatel juhtudel nõuavad mitmikraseduse jätkudes tellivad vanemad ka selektiivset embrüote arvu vähendamist. /121/

37. Poeglapsi eelistavates kultuurides võib surrogaatlus tugevdada olemasolevaid seksislikke ja soolisi eelarvamusi, kuna kunstliku viljastamise teenuse pakettidesse on lisatud lapse soo valik. /122/

38. On teatatud munarakudoonorite ränkadest kuritarvitustest, kus sadu naisi on väidetavalt kuude kaupa eksploateeritud nende munarakkude kogumise eesmärgil. /123/ Väidetavalt kasutatakse ka tütarlapsi ära nende munarakkude ja emakate saamiseks. /124/ Mõningates, sealhulgas Hiinast laekunud materjalides, kirjeldatakse olukordi, kus munarakkude kogumist ja embrüote siirdamist viiakse läbi

õiguslikult reguleerimata salajastes biotehnoloogiaettevõtete juhitud laborites, kus protseduure läbivaid naisi tuvastati koodide abil ning jagati nende välimuse ja tervisliku seisundi põhjal “kõrge kvaliteediga” või “kehva kvaliteediga” toodeteks, mille järgi määrati ka iga munaraku hind. /125/ Selline ärakasutamine ja väärkohtlemine puudutab ka puuetega naisi. /126/

E. Orjus ja inimkaubandus

39. Surrogaatlusteenuste osutamise aluseks olev kasumile orienteeritud käitumine suurendab inimkaubanduse ohtu kõikides surrogaatluse etappides, mille hulgas on ka naiste teistesse riikidesse smugeldamine järglaste sunniviisilise tootmise eesmärgil. /127/ Näiteks Gruusias hoiti väidetavalt vähemalt 100 naisohvrit kinni ja sunniti oma munarakke loovutama pärast ovulatsiooni kunstlikku esilekutsumist. /28/ Isegi riikides, kus surrogaatlus on seadusega reguleeritud, näiteks nagu Kreekas, valitsevad riskid. Väidetavalt on teiste riikide naisi surrogaatluse eesmärgil riiki smugeldatud. /129/

40. Surrogaatluskokkulepped võivad sisuliselt võrduda või sarnaneda orjapidamisega, kuna nad panevad surrogaadi olukorda, kus tema üle rakendatakse täielikult või osaliselt omandiõigust. Tellijad kasutavad seda *usus*-õigust (kasutusõigust) naise keha üle, nõudes temalt kindla dieedi järgimist, keelates talle ravi või sundides teda läbima „embrüote arvu vähendamise“ protseduuri või tegema aborti. /130/ Argentinas värvati väidetavalt vaesemaid naisi sotsiaalmeedia kaudu surrogaatideks tingimustes, mida prokurörid kirjeldasid kui „orjastavaid“. /131/ Ukrainas sunniti naisi elama väikestes ülerahvastatud korterites, kus puudus soe vesi ning kus naiste liikumisvabadus oli rangelt piiratud. /132/

41. Kuigi on väidetud, et regulatsioonid ja järelevalve võivad surrogaatluskokkulepete puhul vähendada naiste ja tütarlaste inimkaubanduse ohvriks langemise riski /133/ ja kahjusid /134/, ei toeta olemasolev tõendusmaterjal selliseid järeldusi. /135/

42. Kommertslik surrogaatlus, mis moodustab valdava osa surrogaatluse juhtudest maailmas, kujutab endast laste müüki, mis kvalifitseerub kuriteoks. /136/ Ilma lapse loovutamisetä ei oleks surrogaatluskokkulepetel mingit mõtet. /137/ Märkimisväärne on, et jurisdiktsioonides, kus kommertslik surrogaatlus on lubatud, seisneb peamine erinevus ebaseadusliku laste müügi ja legaalse surrogaatluse vahel selles, millal vanemlikud õigused üle antakse. /138/

43. Pärast seda, kui laps on üle antud last tellivatele vanematele, on väga keeruline kindlaks teha, kuidas surrogaatema ja last on kuritarvitatud ja väärkoheldud. Raskeks muutub ka sedastamine, keda tuleks käsitleda kurjategijana, ohvrina või tunnistajana. /139/ Mõnel juhul müüvad vaesed pered tütreid surrogaatlusvõrgustikesse, sealhulgas töötamise või abielu ettekäändel. /140/ Kahekordse karistatavuse probleem tekib siis, kui surrogaatlus ei ole kõigis asjassepuutuvates riikides kuriteona määratletud. Sellisel juhul on rahvusvaheline õiguskaitsealane koostöö keeruline.

VII. Vägivalla toimepanijad

44. Surrogaatlust pakkuvad agentuurid ja vahendajad on sageli peamised vägivalla toimepanijad, kui nad valivad oma sihtmärgiks majanduslikus kitsikus naised, kasutavad eksitavat teavet või rakendavad sunniviisilist värbamist ning kehtestavad piiravaid lepingutingimusi. /141/ Nii agentuurid kui ka viljakusravi kliinikud on sageli motiveeritud seadma vanemate huvid surrogaatema huvidest kõrgemale. /142/ Meditsiinitöötajad panevad toime tegusid, mis võivad kujutada endast sünnitus- ja reproduktiivvägivald, näiteks mittevajalikke või sunniviisilisi invasiivseid meditsiinilisi sekkumisi. /143/ Pereliikmed või sõbrad šantažeerivad naisi emotsionaalselt, et nad aitaksid neil surrogaadiks hakkamise teel järglasi saada. /144/ Väidetavalt võivad last tellivad vanemad rakendada surrogaatema suhtes äärmuslikke kontrolli ja väärkohtlemise viise /145/, nõudes oma kohalolekut arstliku läbivaatuse ja sünnituse ajal, isegi kui surrogaatema seda ei taha. /146/

45. Mõningatel juhtudel on riik ise füüsilise vägivalla otsene toimepanija. On riike, kus lastega kontakti säilitada soovivatesse emadesse suhtutakse umbusuga, kus neid süüdistatakse laste hülgamises ning kallatakse üle vaenulike kommentaaridega. /148/

VIII. Muud mõjud lastele, eriti tütarlastele

46. Erinevalt lapsendamisest, kus vanemate hindamist peetakse oluliseks lapsi kaistvaks meetmeks, tehakse tellivate vanemate taustakontrolli väga harva, kui üldse. /149/ Selle asemel nõutakse lapsi soovivatelt vanematelt, et nad oleks finantsiliselt suutelised lapsesaamise protseduuri eest suuri summasid välja käima. See tekitab sellisel viisil sündinud lastele erilisi riske, sealhulgas tütarlaste seksuaalse ärakasutamise ohtu, kuna on teateid seksuaalkurjategijatest, kes on tellinud lapsi surrogaatluseks /150/; inimkaubanduse ohvriks langemise ohtu ja hülgamise ohtu, eriti kui laps sünnib puudega. /151/ Surrogaatema abil sündinud lapsed võivad samuti kogeda pikaajalisi identiteedikriise, mis süvenevad veelgi, kui nad on eostatud sugurakkude annetamise teel. /152/ Oma päritolu tundmine on paljude inimeste jaoks oluline nii psühholoogilistel ja emotsionaalsetel põhjustel kui ka perekonna meditsiinilise ajaloo teadmiseks. /153/

47. Kuigi mõned pakuvad välja, et vanemlus tuleks kindlaks määrata pigem kavatsuse kui bioloogia ja raseduse alusel /154/, ei ole täielikult selge, kuidas seda kavatsust tõendada – näiteks kas eraviisilist lepingut peetaks piisavaks tõendiks – ja kuidas seadus peaks reageerima, kui surrogaatema või lapsi soovivate vanemate kavatsused raseduse käigus muutuvad. Lisaks võib kavatsuse õiguslikule oletusele tuginemine viia olukorrani, kus rasestunud ja sünnitanud naised ei tunnustata kunagi juriidiliselt emadena. /155/

48. Lapse vanemate ja kodakondsuse kindlaksmääramine rahvusvahelistes surrogaatluskokkulepetes võib olla keeruline ja tuua kaasa olukorra, kus lapsel puudub asjakohane õiguskaitse. Kodakondsuseta lastel võidakse keelata juurdepääs lastehoiule, haridusele, tervishoiule või rahvusvahelisele reisidokumendile. /156/

Need riskid suurenevad eriti hädaolukordades, nagu koronaviiruse (COVID-19) pandeemia või sõda Ukrainas, mille puhul last soovivad vanemad ei saa riiki lapse äratoomiseks siseneda ja surrogaatema ei pruugi riigi seaduste järgi olla lapse juriidiline vanem. /157/

49. Niisuguseid raskusi suurendab veelgi piiriüleste surrogaatluskokkulepete suhtes kohaldatav õigus. Riikide lähenemisviisid erinevad märkimisväärselt. Näiteks Uus-Meremaal ei saa surrogaatluse kaudu sündinud laps kodakondsust, isegi kui lapse ja last soovinud vanemate vahel on geneetiline side. /158/ Šveitsis, kus surrogaatlus on keelatud, tunnustavad kohtud enamikul juhtudel last soovinud vanema ja surrogaatluse teel sündinud laste vahelisi vanema-lapse sidemeid. /159/

50. Surrogaatluse puhul on üheks sisuliseks mureks see, et lepingusse on programmeeritud naise ja tema poolt kantava lapse lahutamine, mis võib viia olukorrani, kus last käsitletakse täiskasvanute vahelise kokkuleppe passiivse objektina või kaubana. See eristab surrogaatlust adopteerimist, kuna viimane keskendub juba olemasoleva lapse parimate huvide kaitsmisele. /160/ Eraldamise kavatsus on eriti problemaatiline, arvestades ema ja lapse vahelise sideme tähtsust lapse vaimse ja emotsionaalse arengu seisukohalt raseduse ajal. /161/ Vastsündinu järsk eemaldamine võib kahjustada lapse kiindumuse varajast arengut, mis mõjutab negatiivselt tema emotsioonide reguleerimist ja kasvu. /162/ Kuna paljud surrogaatlust vahendavad agentuurid nõuavad, et potentsiaalne surrogaat oleks juba vähemalt ühe lapse ema, tekitab selline eraldamine segadust ka surrogaadi olemasolevatele lastele, kes näevad oma ema rasedana, kuid nad ei saa eeldada, et neile sünnib õde või vend. /163/

51. Tütarlastest võivad samuti saada soopõhiste abortide ohvrid, kuna surrogaatluslepingud sisaldavad mõnikord sätteid „valikulise vähendamise” kohta lapse soo alusel. /164/ Samasugune olukord valitseb ka puuetega laste puhul. On isegi surrogaatlust vahendavaid agente, mis lubavad, et „kui puue ilmneb raseduse hilisemas staadiumis, on raseduse katkestamine abordi teel tagatud”. /165/

IX. Kohaldatavad rahvusvahelised inimõiguste standardid

A. Õigusraamistik

52. Rahvusvahelistes inimõiguste lepingutes puuduvad sätted, mis käsitleksid selgesõnaliselt ja igakülgset surrogaatluse küsimust, kuna enamik neist koostati enne seda, kui teema aktuaalseks muutus. Haagi Rahvusvahelise Eraõiguse Konverentsi vanemluse/surrogaatluse projekti töörühm on arutanud konventsiooni eelnõu juriidilise vanemluse kohta ning juriidilise vanemluse küsimusi üldiselt, sealhulgas juriidilist vanemlust, mis tuleneb rahvusvahelisest surrogaatluskokkulepest, kuid seni ei ole konventsiooni eelnõu lõplikku teksti veel avaldatud. /166/ Siiski käsitlevad lepingud ja muud rahvusvahelised õigusaktid erinevaid inimõiguste aspekte, mis on seotud surrogaatluskokkulepetega. Koos pakuvad need vajaliku tegevuskava õigustepõhise lähenemisviisi rakendamiseks.

53. Inimväärikuse põhimõtte sätestati esmakordselt ÜRO Inimõiguste ülddeklaratsioonis /167/ ja kinnitati hiljem sõlmitud lepingutes, sealhulgas Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis /168/, Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvahelises paktis /169/ ning Naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsioonis. /170/ Surrogaatluse kontekstis välistab see põhimõtte naiste ja laste objektistamise ja kaubastamise, kuna nad on väärtuslikud omaette ning võrdsed teistega, Euroopa Parlament kordab oma inimõiguste resolutsioonis sedasama seisukohta, mõistes hukka surrogaatluse kui praktika, mis kahjustab „naise inimväärikust” just seetõttu, et „tema keha ja reproduktiivseid funktsioone kasutatakse kaubana” ja instrumentaliseeritakse „rahalise või muu kasu saamiseks”, mis kujutab erilist ohtu „arengumaade haavatavatele naistele“. /171/ Naiste taandamine nende reproduktiivfunktsioonile on vastuolus ka Naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsiooni artikliga 5, mille kohaselt on riigid kohustatud muutma sotsiaalseid ja kultuurilisi käitumismustreid, mis põhinevad meeste ja naiste stereotüüpsetel rollidel.

54. Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvahelise pakti artikli 10 lõikes 2 on sätestatud, et „eriline kaitse peab osaks saama emadele enne ja pärast sünnitust teatud mõistliku aja piires.“ /172/ Surrogaatemade õiguste kaitsmiseks tuleb neid seaduses tunnustada emadena, mitte lihtsalt lapse kandjatena. Selline arusaam on koosõlas ka Haagi konventsiooniga laste kaitse ja riikidevahelise lapsendamise alase koostöö kohta /173/ ning lapsendamist puudutavas Euroopa konventsioonis, milles mõlemas omistatakse emadus sünnitanud naisele, kinnitades ema õigust loobuda lapsest, kuid alles pärast lapse sündi. /174/

55. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt /175/, Euroopa inimõiguste konventsioon /176/ ning Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon /177/ tagavad õiguse olla vaba piinamisest ja julmast, ebainimlikust või inimväärikust alandavast kohtlemisest.

Olukorrad, kus surrogaatemasid ekspuuteeritakse, kaubastatakse, hoitakse kinnipidamistingimustes, sunnitakse nende tahte vastaselt oma sünnitatud lastest loobuma, aborti tegema või allutatakse invasiivsetele, ebavajalikele ja kahjulikele meditsiinilistele protseduuridele, võivad selliseks kohtlemiseks kvalifitseeruda.

56. Lisaks nõuab Naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsiooni artikkel 6, et riigid võtaksid kõiki asjakohaseid meetmeid naiste kaubitsemise kõigi vormide tõkestamiseks. Lapse õiguste konventsiooni artikli 35 ja samuti Lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokoll laste müügi, lasteprostitutsiooni ja -pornograafia kohta keelab selgesõnaliselt laste müügi. Fakultatiivprotokollis on selline müük määratletud kui mis tahes toiming või tehing, mille käigus mis tahes isik või isikute rühm annab lapse üle teisele isikule või isikute rühmale rahalise tasu või mis tahes muu tasu eest. /178/ Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise konventsiooni täiendavas naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokollis ei ole „ekspuuteerimist” eraldi elemendina nõutud. /179/ Selle asemel kujutab lapse üleandmine tasu eest „iseenesest tõsist kahju ja

inimõiguste rikkumist”. /180/ Mõiste kohaselt hõlmab vähemalt kommertslik surrogaatlus tasu maksmist, ehkki altruistliku surrogaatluse puhul on väidetavalt tegu kulude hüvitamisega, kujutab see endast sageli tegelikult tasu.“ /181/ Kokkuleppe peamine eesmärk on lapse üleandmine last soovivatele vanematele.

57. Euroopa Liidu põhiõiguste harta /182/ ja Euroopa Nõukogu inimõiguste ja biomeditsiini konventsiooni (Oviedo konventsioon) /183/ kohaselt on keelatud rahaline kasu, mis on saadud inimkehast või selle osadest. /184/ Inimkaubanduse protokoll artikli 9 lõike 5 kohaselt on riigid kohustatud ennetama inimkaubandust, sealhulgas vähendama nõudlust ekspluateerivate praktikate järele. ÜRO inimkaubanduse vastase mudelseaduse kohaselt võib naiste kasutamine surrogaatidena olla ekspluateerimise vorm. /185/ Euroopa Liidu inimkaubandusega võitlemise muudetud direktiivi kohaselt tunnistatakse surrogaatluse ärakasutamine selgesõnaliselt inimkaubanduse vormiks. /186/

58. Rahvusvahelise rahvastiku- ja arengukonverentsi tegevuskavas on mõnedes surrogaatluslepingutes sisalduv sünnieelne soo valik klassifitseeritud naiste diskrimineerimise vormina. /187/ Soo valik on keelatud ka Oviedo konventsioonis /188/ ning Inimõiguste Komitee on selle hukka mõistnud kui naiste allutamise näidet /189/ ja Euroopa Parlament kui „halastamatut soolist diskrimineerimist”. /190/

59. Lapse õiguste konventsiooni eesmärgiks on kaitsta, nii palju kui võimalik, lapse õigust tunda oma vanemaid ja olla nende poolt hooldatud ning õigust identiteedi säilitamisele. /191/ Sõnad „nii palju kui võimalik”^{1*} tähendavad, et seda õigust tuleb üldreeglina austada, välja arvatud olukordades, kus lapse parimates huvides on vaja leida muid lahendusi. /192/ Seda õigust ei tohi aga eelnevalt ära keelata. Eelkõige on Lapse Õiguste Komitee selles kontekstis väljendanud muret vanemluse kindlaksmääramise üle üksnes enne rasestumist või sünnitamist sõlmitud lepinguliste kokkulepete alusel. /193/ Oluline seos on ka õigusel teada oma päritolu ja õigusel tervisele seoses juurdepääsuga perekonna meditsiinilisele ajaloole, mis on vajalik pärilike haiguste diagnoosimiseks või prognoosimiseks. /194/

60. Reproduktiivõigused, nagu neid mõistetakse Pekingi deklaratsioonis ja tegevuskavas, on emade õigus „vabalt ja vastutustundlikult otsustada kui palju, kui sageli ja millal nad lapsi saavad”, „omada selleks vajalikku teavet ja vahendeid” ning hõlmavad „õigust teha laste saamisega seotud otsuseid ilma diskrimineerimise, sunduse ja vägivalleta“. Deklaratsioonis rõhutatakse veelgi tulevaste ja olemasolevate laste vajaduste tähtsust ning vastutust kogukonna ees. /195/ Seda sõnastust ei saa seega tõlgendada kui tingimusteta õigust last saada /196/, millest ei räägita ka teistes rahvusvahelistes dokumentides. /197/ Lapse saamiseks adopteerimise teel on vaja psühholoogilist hindamist ning Euroopa Inimõiguste Kohtu otsuse kohaselt ei tohi embrüoid emale siirdada isa tahte vastaselt. /198/ Nagu rõhutatakse surrogaadi abil sündinud lapse õiguste kaitse põhimõtetes

^{1*} Inglisekeelsete sõnade „as far as possible“ täpsem tõlge oleks „nii palju kui võimalik“, kuigi konventsiooni eestikeelne tekst kasutab sõnu „võimaluse piires“.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/24016> Art 7

(Verona põhimõtted), „ei anna rahvusvaheline õigus ega muud asjakohased siseriiklikud õigusaktid ühelegi isikule, sealhulgas surrogaatema abil lapse saamise kokkuleppe sõlminud last soovivatele vanematele õigust lapsele”, kes on hoopis „iseseisev õiguste kandja”. /199/

B. Nõusolek

61. Nõusolek üksi muuda surrogaatlust eetiliseks. Laialdaselt on omaks võetud tõdemus, st ainuüksi nõusolek ei õigusta inimõiguste rikkumisi, sealhulgas inimkaubanduse, elundite müügi, orjuse või piinamisega seotud rikkumisi. /200/ Inimkaubanduse vastase protokolliga kohaselt on ohvri nõusolek kavandatava eksploateerimise suhtes tähtsusetu. /201/ Samuti ei oma mingit tähendust isiku nõusolek, kui temast on tehtud ori. Tuleb märkida, et 1926. aasta orjakaubanduse ja orjuse kaotamise konventsiooni orjuse määratlus ei sisalda mingit sunni nõuet.

62. Nõusoleku ebaolulisus sellistes olukordades teenis ohustatud isikute kaitsmise eesmärki. Näiteks mõned vaesusesse sattunud surrogaatemad jäävad korduvalt rasedaks, ilma et neil oleks piisavalt aega eelmisest sünnitusest või raseduse katkemisest taastuda. /202/ Paljud neist ei ole teadlikud või ei ole täielikult teadlikud täiendavatest riskidest. /203/ Mõnikord on lepingu tingimused täis keerukat juriidikat ja kirjutatud keeles, mida surrogaatema ei mõista. /204/

63. Kui naised ja tütarlapsed tunnevad, et surrogaatlus on nende ainus võimalus, või kui neil puudub teadlikkus tagajärgedest, ei ole nende nõusolek vaba ega informeeritud. Sarnane seisukoht esitati ka Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee raporti seletuskirjas laste õiguste kohta surrogaatluse kontekstis, kus raportöör märkis, et „elumuutva rahasumma lubadus“ seab kahtluse alla surrogaatemadelt saadud nõusoleku kehtivuse. /205/ „Valiku“ kui keskse elemendi rõhutamine surrogaatluskokkulepetes vähendab surrogaatemade valmisolekut tunnustada kahju, sealhulgas tervisele seotud kahju ning otsida abi.

64. Erilist muret valmistavad jurisdiktsioonid, kus surrogaatemad kaotavad kõik vanemlikud õigused juba raseduse ajal, näiteks Ukrainas. /207/ Õigussüsteemid, mis on loodud selleks, et seada esikohale tellijate vanemlikud õigused ja vanemluse kaitse, teevad seda sageli otseselt surrogaatemade arvelt, ilma et surrogaatemadel oleks tõsiseltvõetavat võimalust ümber otsustada ja last endale jätta. /208/

C. Ettevõtete kohustused

65. ÜRO äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtete kohaselt on ettevõtetel, kelle hulka kuuluvad näiteks viljakusravi kliinikud, agentuurid, meditsiinilised vahendajad, õigusnõustajad ja piiriülesed vahendajad, iseseisev kohustus austada kõiki rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi isegi siis, kui siseriiklik õigus on selle suhtes vaikiv või lubav. See eeldab hoolsuskohustuse täitmist ja (a) sunduse, ärakasutamise või psühholoogilise kahju juhtumite hindamist ja järkjärgulist jälgimist ning asjakohaste meetmete rakendamist; (b) kõigi osapoolte, eelkõige surrogaatemade varustamist täpse teabega seotud riskide kohta; ja (c) tõhusate kaebuste esitamise kanalite loomist mureküsimate tõstatamiseks ja kiireks

uurimiseks. Lisaks on ettevõtetal üldine kohustus mitte osaleda ebaseaduslikus tegevuses, mistõttu ettevõtted ei tohi aidata klientidel keeldudest kõrvale hiilida. /209/

D. Riikide kohustused

66. Riikidel lasub kohustus austada, kaitsta ja tagada inimõigusi ning rakendada kõigis oma tegevustes hoolsuskohustust /210/, ilma diskrimineerimiseta. /211/ Austamise kohustus nõuab, et riik ja selle esindajad hoiduksid igasugusest käitumisest, mis võiks põhjustada või suurendada surrogaatlusega seotud kahju. See tähendab näiteks, et vägivalda ja kuritarvitamist kogunud surrogaatemasid ei tohiks kriminaliseerida ja et surrogaatema kaudu sündinud lapsi ei tohi väärkohelda ega diskrimineerida. Riigid peavad ka takistama kolmandatel isikutel surrogaatema kaudu mõjutatud isikute õiguste rikkumist. Nad peavad võtma positiivseid meetmeid, et tagada, et naised ei pandaks olukorda, kus nad tunnevad, et surrogaatlus on nende ainus võimalus vaesusest pääseda.

67. Riigid peavad tagama ka surrogaatluskokkulepete raames ärakasutatud naistele ja lastele juurdepääsu õiguskaitsele, õiguskaitsevahenditele ja kaitsele /212/, sealhulgas tagades neile nõuetekohase õigusabi ning vältides taasohvristamist.

68. Olenemata oma seisukohast surrogaatluse suhtes on riigil jätkuvalt kohustus seada prioriteediks lapse parimad huvid /213/ laste puhul, kes on sündinud surrogaatluskokkuleppe kaudu. /214/ See hõlmab tagamist, et laps ei kannataks mingisuguse diskrimineerimise all, oleks alati kaitstud ja et tema õigust identiteedile, kodakondsusele, tervishoiule või haridusele austatakse. Lapse parimate huvidega tuleb arvestada otsuste tegemisel, kas keelata või reguleerida surrogaatlus, ning ka õiguslike lahenduste väljatöötamisel lapse õiguste kaitseks.

X. Järeldused ja soovitused

69. Surrogaatluse praktikat iseloomustab naiste ja laste, sealhulgas tütarlaste, eksploateerimine ja vägivald. See tugevdab patriarhaalset normistikku, muutes naiste kehad kaubaks ja objektiks ning muutes surrogaatema ja lapsed tõsiste inimõiguste rikkumiste ohvriks.

70. Eespool öeldut arvestades soovib eriraportöör, et liikmesriigid ja teised asjaomased sidusrühmad:

(a) Võtaksid rahvusvahelisel tasandil meetmeid mis tahes vormis asetleidva surrogaatluse kaotamiseks. Kuni surrogaatluse kaotamiseni peavad riigid võtma meetmeid, et vältida edasist kahju ja tugevdada surrogaatluskokkulepetes osalevate naiste ja laste õiguste kaitset;

(b) Töötaksid selle nimel, et võtta vastu rahvusvaheline õiguslikult siduv dokument, mis keelab kõik surrogaatluse vormid;

(c) Võtaksid vastu surrogaatluse õigus- ja poliitikaraamistiku, mis põhineb Põhjamaade prostitutsioonimudelil ning mis sisaldaks põhistrateegiaid ostjate, kliinikute ja agentuuride karistamiseks surrogaatluse järgi valitseva nõudluse kaotamiseks; surrogaatemade dekriminaliseerimiseks; väljumisstrateegiate pakkumiseks surrogaatemadele, surrogaatlusteenuseid pakkuvatele agentuuridele ja vahendajatele, kes aitavad kaasa surrogaatluskokkulepetele ja teenivad neist kasu; hariduskampaaniate korraldamiseks, mis käsitlevad surrogaatluse kahjulikkust ning surrogaatluskokkulepete ja neile kaasaaitamise ebaseaduslikkust. Sellest tulenevalt tuleb keelata surrogaatlusteenuste ja -agentuuride reklaamimine.

(d) Tugevdaksid rahvusvahelist koostööd, et tuvastada, ennetada ja käsitleda surrogaatlusega seotud inimõiguste rikkumisi ja kuritarvitusi, sealhulgas naiste ja lastega kaubitsemist;

(e) Tagaksid, et inimõiguste valdkonna asjassepuutuvad asutused ja mehhanismid, sealhulgas inimõiguslaste lepingutega seotud asutused ja erimenetlused, samuti piirkondlikud asutused ja mehhanismid käsitleksid surrogaatlusega seotud üksteisega seotud väärkohtlemise ja ekspluateerimise vorme;

(f) Võtaksid vastu õigusaktid, millega tunnustatakse surrogaatluse teel sündinud lapse bioloogilist ema lapse juriidilise emana, lubades vanemlikke õigusi üle anda alles pärast lapse sündi ja kindlaksmääratud aja jooksul, et võimaldada otsuse taaskordset läbikaalumist;

(g) Seisaks vastu surrogaatluskokkulepete, sealhulgas välismaal sõlmitud kokkulepete tunnustamisele, mis annaksid lapsega geeniliselt mitteseotud isikule seaduslikud vanemlikud õigused, tagades samal ajal, et vanemlike sidemete loomist peetaks prioriteediks. Vahepealsel ajal tuleks surrogaatluse kaudu sündinud lapsi, keda neid sünnitanud ema on maha jätnud, kohelda saatjata alaealistena, kes paigutatakse alternatiivhooldusse kuni adopteerimiseni, eelistades perepõhiseid lahendusi. Kui seda peetakse surrogaatluse teel sündinud lapse parimate huvidega kooskõlas olevaks, võiks bioloogilise isa partneril lubada last adopteerida, vältides sellega surrogaatluse normaliseerimist ja säilitades algset vanemlust;

(h) Kasutaks seadustes ja praktikas väarikat, täpset ja soospetsiifilist keelt surrogaatlusega seotud naistele viitamisel;

(i) Seaksid sisse tõhusad õiguskaitsemehhanismid, sealhulgas kahjude korvamise meetmed ja hüvitised naistele ja lastele, kes on surrogaatluskokkulepete tõttu kahju kannatanud, näiteks tasuta või odava õigusabi, psühhosotsiaalse toe ja rahalise abi, sealhulgas surrogaatemadele, kes otsustavad lapse pärast sündi endale jätta;

(j) Tagaksid, et lapse parimad huvid oleks esmatähtsad kõigis vanemluse ja hooldusega seotud otsustes;

(k) Nõuaksid, et kõik vanemlike õiguste üleandmised last sünnitanud emalt toimuksid ainult kohtuliku adopteerimisprotsessi kaudu, mis hõlmab vanemliku sobivuse hindamist, mis on võrdväärne tavaliste adopteerimismenetlustega;

- (l) Ennetaksid ja keelaksid igasuguse diskrimineerimise surrogaatluse kaudu sündinud laste suhtes, tagades neile võrdse juurdepääsu tervishoiule, haridusele ja sotsiaalkaitsele;
- (m) Tagaksid igale lapsele õiguse kodakondsusele ja väldiksid kodakondsusetust, tagades, et laps omandaks ema või sünniriigi kodakondsuse;
- (n) Looksid ja peaksid munaraku- ja spermadoonorite registrit ning teeksid selle teabe kättesaadavaks surrogaatluse kaudu sündinud lastele;
- (o) Tagaksid, et kõik asjaomased osapooled täidaksid oma kohustusi ennetada, jälgida ja karistada kõiki surrogaatlusega seotud inimõiguste rikkumisi ja kuritarvitusi;
- (p) Võtaksid surrogaatlust pakkuvad agentuurid, vahendajad ja teised isikud, kes surrogaatluse korraldamisest kasu lõikavad või sellele kaasa aitavad, vastutusele, sealhulgas kriminaalkaristuste ja vara konfiskeerimise abil;
- (q) Korraldaksid kohtunikele ja juristidele koolitusi inimõigustepõhise lähenemisviisi kohta surrogaatlusvaidluste lahendamisel;
- (r) Looksid spetsialiseeritud kohtulikud ja õiguskaitse mehhanismid surrogaatlusega seotud küsimuste lahendamiseks ning koolitaksid õiguskaitseasutusi piiriüleste surrogaatluskokkulepete riskide tuvastamiseks ja käsitlemiseks;
- (s) Koguksid süstemaatiliselt surrogaatlusega seotud andmeid, sealhulgas surrogaatemade ja surrogaatluse teel sündinud laste kohta.

Viited

¹ Viveca Söderström-Anttila and others, “Surrogacy: outcomes for surrogate mothers, children and the resulting families – a systematic review”, *Human Reproduction Update*, vol. 22, No. 2 (March/April 2016).

² Ana Rita Igreja and Miguel Ricou, “Surrogacy: challenges and ambiguities”, *The New Bioethics*, vol. 25, No. 1 (2019).

³ [A/HRC/59/47](#), para. 4.

⁴ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, art. 10 (2).

⁵ See David de Groot, “Surrogacy: the legal situation in the EU”, EPRS Briefing, No. PE 769.508, February 2025.

⁶ Submission by Natalia Rueda.

⁷ Igreja and Ricou, “Surrogacy: challenges and ambiguities”.

⁸ Claire Fenton-Glynn and Jens M. Scherpe, “Surrogacy in a globalized world: comparative analysis and thoughts on regulation”, in *Eastern and Western Perspectives on Surrogacy*, Jens

M. Scherpe, Claire Fenton-Glynn and Terry Kaan, eds. (Intersentia, 2019).

- ⁹ Law Commission of England and Wales and Scottish Law Commission, *Building Families through Surrogacy: A New Law – Volume II: Full Report* (2023).
- ¹⁰ [A/HRC/37/60](#), para. 13.
- ¹¹ See <https://www.sphericalinsights.com/reports/surrogacy-market>.
- ¹² Submission by Japan Coalition Against Surrogacy Practices.
- ¹³ See <https://www.theguardian.com/world/2024/oct/22/surrogacy-ring-argentina>; see also <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9800153>.
- ¹⁴ See e.g. <https://alceasurrogacy.com/surrogates/referral-program/>.
- ¹⁵ Sharvari Karandikar and others, “Economic necessity or noble cause? A qualitative study exploring motivations for gestational surrogacy in Gujarat, India”, *Affilia: Journal of Women and Social Work*, vol. 29, No. 2 (May 2014).
- ¹⁶ Sam G. Everingham and Andrea Whittaker, “Trends in engagement in surrogacy by nationality 2018–2020: a survey of surrogacy agencies”, *Global Reproductive Health*, vol. 8, No. 1 (Spring 2023).
- ¹⁷ Submission by the Human Rights Commission of Mexico City.
- ¹⁸ Submission by Coalition Against Trafficking in Women.
- ¹⁹ Submission by “Lasst Frauen Sprechen!”.
- ²⁰ See <https://www.senato.it/leggi-e-documenti/disegni-di-legge/scheda-ddl?did=57364>.
- ²¹ See <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2020/jul/29/up-to-1000-babies-born-to-surrogate-mothers-stranded-in-russia>.
- ²² Yingyi Luo, “Unravelling informality and precarity: new labour law strategies for the global reproduction network of cross-border surrogacy”, *Asian Bioethics Review*, vol. 16 (2024).
- ²³ European Association of Private International Law, “The Spanish supreme court on surrogacy contract and public policy”, 27 January 2025.
- ²⁴ See <https://eapil.org/2024/10/08/french-supreme-court-rules-foreign-surrogacy-requires-no-adaptation/>.
- ²⁵ Submission by Axana M. Soltan.
- ²⁶ Submission by Procuraduría de Trata y Explotación de Personas Fecha of Argentina.
- ²⁷ Jutharat Attawet, Ethar Alsharaydeh, and Mark Brady, “Commercial surrogacy: landscapes of empowerment or oppression explored through integrative review”, *Health Care for Women International* (2024).
- ²⁸ Submission by Alliance Pro Rodinu.
- ²⁹ See e.g. Maria Varenikova, “Mothers, babies stranded in Ukraine surrogacy industry”, *The New York Times*, 15 August 2020.

- ³⁰ European Network of Migrant Women and A Coalition for the Abolition of Surrogate Motherhood, *Migrant Women and Reproductive Exploitation in the Surrogacy Industry: Joint Investigation* (2022).
- ³¹ Christopher B. Kleinpeter, “Surrogacy: the parents’ story”, *Psychology Reports*, vol. 91, No. 1 (2002).
- ³² Mitra Zandi and others, “Nine centuries waiting: the experiences of Iranians surrogacy commissioning mothers”, *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, vol. 19, No. 3 (May–June 2014).
- ³³ Submission by 4Métrica.
- ³⁴ Submission by Amman Centre for Human Rights Studies.
- ³⁵ Polina Vlasenko, “Worker-mothers between legitimation and discipline: ambiguities in egg donation and surrogacy in Ukraine”, *Medical Anthropology: Cross-Cultural Studies in Health and Illness*, vol. 43, No. 8 (2024).
- ³⁶ See <https://www.donorconcierge.com/our-service>.
- ³⁷ Carolin Schurr, “The baby business booms: economic geographies of assisted reproduction”, *Geography Compass*, vol. 12, No. 8 (August 2018).
- ³⁸ Carmel Shalev and others, “Ethics and regulation of inter-country medically assisted reproduction: a call for action”, *Israel Journal of Health Policy Research*, vol. 5, No. 59 (2016).
- ³⁹ Daniella Bandelli, *Sociological Debates on Gestational Surrogacy: Between Legitimation and International Abolition* (Springer, 2021).
- ⁴⁰ Eric Blyth and others, “Donor-conceived people’s views and experiences of their genetic origins: a critical analysis of the research evidence”, *Journal of Law and Medicine*, vol. 19, No. 4 (June 2012).
- ⁴¹ W. Kramer, J. Schneider and N. Schultz, “US oocyte donors: a retrospective study of medical and psychosocial issues”, *Human Reproduction*, vol. 24, No. 12 (December 2009).
- ⁴² Patricia Fronek, “Current perspectives on the ethics of selling international surrogacy support services”, *Medicolegal and Bioethics*, vol. 18 (2018).
- ⁴³ Submission by Jasmine R. de los Santos.
- ⁴⁴ Marcus Agnafors, “The harm argument against surrogacy revisited: two versions not to forget”, *Medicine, Health Care and Philosophy*, vol. 17 (2014).
- ⁴⁵ Radovan Hrubý, Jozef Hašto and Peter Minárik, “Attachment in integrative neuroscientific perspective”, *Neuroendocrinology Letters*, vol. 32, No. 2 (2011).

- ⁴⁶ Seema Mohapatra, “Stateless babies and adoption scams: a bioethical analysis of international commercial surrogacy”, *Berkeley Journal of International Law*, vol. 30, No. 2 (2012).
- ⁴⁷ Irene Woo and others, “Perinatal outcomes after natural conception versus in vitro fertilization (IVF) in gestational surrogates: a model to evaluate IVF treatment versus maternal effects”, *Fertility and Sterility*, vol. 108, No. 6 (December 2017).
- ⁴⁸ Ruohua Yan and others, “Assisted reproductive technology and the risk of birth defects mediated by multifetal pregnancy: evidence from the China birth cohort study”, *American Journal of Obstetrics and Gynaecology*, vol. 232, No. 6 (June 2025).
- ⁴⁹ Hillary L. Berk, “The legalization of emotion: managing risk by managing feelings in contracts for surrogate labour”, *Law and Society Review*, vol. 49, No. 1 (March 2015).
- ⁵⁰ Bandelli, *Sociological Debates*.
- ⁵¹ While some studies indicate positive experience, the most widely cited study suffers from methodological limitations such as a relatively small original sample, which became smaller by the time of its conclusion. See Susan Golombok and others, “Families created through surrogacy arrangements: parent–child relationships in the 1st year of life”, *Developmental Psychology*, vol. 40, No. 3 (May 2004); and Susan Golombok and others, “A longitudinal study of families formed through reproductive donation: parent–adolescent relationships and adolescent adjustment at age 14”, *Developmental Psychology*, vol. 53, No. 10 (October 2017).
- ⁵² Susan Golombok and others, “Children born through reproductive donation: a longitudinal study of psychological adjustment”, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 54, No. 6 (June 2013).
- ⁵³ Submission by Nordic Model Now.
- ⁵⁴ Joint submission by E. Bilotti, V. Calderai, S. Niccolai, I. Pretelli, N. Rueda.
- ⁵⁵ Submission by Melissa Farley.
- ⁵⁶ Submission by Feminist Legal Clinic Inc.
- ⁵⁷ Submission by Slovenia.
- ⁵⁸ Submission by Feministas Radicales.
- ⁵⁹ Submission by Natalia Rueda.
- ⁶⁰ Elly Teman, “My bun, her oven”, *Anthropology Now*, vol. 2, No. 2 (September 2010).
- ⁶¹ Consultations with surrogate mothers.
- ⁶² See <https://www.gminsights.com/industry-analysis/surrogacy-market>.
- ⁶³ See <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/may/25/having-a-child-doesnt-fit-womens-schedule-the-future-of-surrogacy>.

- ⁶⁴ Claire Fenton-Glynn, “International surrogacy arrangements: a survey”, Cambridge Family Law, April 2022.
- ⁶⁵ Consultations with surrogate mothers.
- ⁶⁶ Elizabeth Logan, “22 celebrities who’ve used surrogacy to welcome children – and want to talk about it”, *Glamour*, 1 February 2025.
- ⁶⁷ Submission by Rainbow Families Australia.
- ⁶⁸ Submission by Associazione Comunità Papa Giovanni XXIII.
- ⁶⁹ Submission by Swedish Women Lobby.
- ⁷⁰ Submission by AFRA Mujeres.
- ⁷¹ Melissa Goodman, “California’s SB 729: expanding access to IVF and family building for all”, UCLA School of Law, October 2024.
- ⁷² See United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-International Bioethics Committee, document SHS/IBC-26/19/2 REV, para. 155.
- ⁷³ Malene Tanderup and others, “Reproductive ethics in commercial surrogacy: decision-making in IVF clinics in New Delhi, India”, vol. 12 (2015).
- ⁷⁴ See <https://www.aljazeera.com/opinions/2023/9/8/surrogacy-human-right-or-just-wrong>.
- ⁷⁵ Submission by PFAC and CIAMS.
- ⁷⁶ Submission by the Centre for Bioethics and Culture.
- ⁷⁷ Submission by Maria Dmytrieva.
- ⁷⁸ See <https://www.theatlantic.com/health/archive/2022/03/russia-invasion-ukraine-surrogate-family/623327/>.
- ⁷⁹ The https://english.elpais.com/elpais/2017/01/02/inenglish/1483355190_156732.html.
- ⁸⁰ Submission by Japan Coalition against Surrogacy Practices.
- ⁸¹ José Ángel Martínez-López and Pilar Munuera-Gómez, “Surrogacy in the United States: analysis of sociodemographic profiles and motivations of surrogates”, *Reproductive BioMedicine Online*, vol. 49, No. 4 (October 2024).
- ⁸² Submission by Luba Fein, Voices of Israeli Sex Trade Survivors.
- ⁸³ Submission by Women’s Liberation Front.
- ⁸⁴ See <https://www.scielo.org.mx/pdf/conver/v31/2448-5799-conver-31-e20648-en.pdf>.
- ⁸⁵ Rosana Triviño-Caballero, “Caring for delivery: healthcare professionals’ ethical conflicts in surrogate pregnancy”, *Hypatia*, vol. 38, No. 3 (Summer 2023).
- ⁸⁶ Carlos Martínez de Aguirre, “International surrogacy arrangements: a global ‘Handmaid’s Tale’?”, in *Fundamental Problems of Surrogate*

Motherhood: Global Perspective, Piotr Mostowik, ed. (Warsaw, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2019).

⁸⁷ Berk, “The legalization of emotion”.

⁸⁸ Joint submission by E. Bilotti, V. Calderai, S. Niccolai, I. Pretelli, N. Rueda.

⁸⁹ International Labour Office, *Report of the Director-General: Decent Work*, 87th session (Geneva, 1999).

⁹⁰ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, art. 7 (d).

⁹¹ Adeline A. Allen, “Surrogacy and limitations to freedom of contract: toward being more fully human”, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, vol. 41, No. 3 (2018).

⁹² Expert consultations.

⁹³ Olga B.A. van den Akker, *Surrogate Motherhood Families* (Routledge, 2017).

⁹⁴ Fronek, “Current perspectives”.

⁹⁵ Submission by CQFD Lesbian Feminists.

⁹⁶ Submission by Not All Gays.

⁹⁷ Ansha Patel, Pratap Kumar and P.S.V.N. Sharma, “‘The Miracle Mothers and Marvelous Babies’: psychosocial aspects of surrogacy – a narrative review”, *Journal of Human Reproductive Science*, vol. 13, No. 2 (April–June 2020).

⁹⁸ See e.g. Eliah Abasi and others, “Evaluating the effect of prenatal interventions on maternal– foetal attachment: a systematic review and meta-analysis”, *Nursing Open*, vol. 8, No. 1 (January 2021).

⁹⁹ Bandelli, *Sociological Debates*.

¹⁰⁰ Marjan Goli and others, “A reproductive health-care programme for surrogate mothers: a mixed methods study”, *Journal of Education and Health Promotion*, vol. 11, No. 1 (2022).

¹⁰¹ V. Jadva, S. Imrie and S. Golombok, “Surrogate mothers 10 years on: a longitudinal study of psychological well-being and relationships with the parents and child”, *Human Reproduction*, vol. 30, No. 2 (February 2025).

¹⁰² Submission by Olivia Maurel.

¹⁰³ Submission by Soroptimist International.

¹⁰⁴ Clara Watson, “Womb rentals and baby-selling: does surrogacy undermine the human dignity and rights of the surrogate mother and child?”, *The New Bioethics*, vol. 22, No. 3 (2016).

¹⁰⁵ Ilya Gridneff, Emily Schultheis and Dmytro Drabyk, “Inside a Ukrainian baby factory”, *Politico*, 23 July 2023.

¹⁰⁶ Submission by The Jamaican Network of Seropositives.

- ¹⁰⁷ Consultations with surrogate mothers.
- ¹⁰⁸ Submission by Collectif pour le Respect de la Medecine.
- ¹⁰⁹ See <https://cbc-network.org/2020/04/lets-talk-about-lupron>.
- ¹¹⁰ Maria P. Velez and others, “Severe maternal and neonatal morbidity among gestational carriers: a cohort study”, *Annals of Internal Medicine*, vol. 177, No. 11 (2024).
- ¹¹¹ Expert consultations.
- ¹¹² See e.g. Jennifer Lahl and others, “A comparison of American women’s experiences with both gestational surrogate pregnancies and spontaneous pregnancies”, *Dignity: A Journal of Analysis of Exploitation and Violence*, vol. 7, No. 3 (2022).
- ¹¹³ Van den Akker, *Surrogate Motherhood Families*.
- ¹¹⁴ Amrita Pande, *Wombs in Labour: Transnational Commercial Surrogacy in India* (2014).
- ¹¹⁵ April Hovav, “Cutting out the surrogate: caesarean sections in the Mexican surrogacy industry”,
Social Science and Medicine, vol. 256 (July 2020).
- ¹¹⁶ Carmen Shalev, Hedva Eyal and Etti Samama, “Transnational surrogacy and the earthquake in Nepal: a case study from Israel”, in *Babies for Sale: Transnational Surrogacy, Human Rights and the Politics of Reproduction*, Miranda Davies, ed. (London, Zed Books, 2017).
- ¹¹⁷ Submission by Vita Alliance.
- ¹¹⁸ See e.g.
<https://edition.cnn.com/2013/03/04/health/surrogacy-kelley-legal-battle>;
<https://www.dailymail.co.uk/news/article-12254637/Surrogate-claims-gay-dad-s-told-terminate-pregnancy-24-weeks-cancer-diagnosis.html>; and
<https://www.liveaction.org/news/surrogate-mother-saved-abortion>.
- ¹¹⁹ See <https://www.legalizesurrogacywhynot.com/melissa-cook-story>.
- ¹²⁰ Raywat Deonandan, Samantha Green and Amanda van Beinum, “Ethical concerns for maternal surrogacy and reproductive tourism”, *Journal of Medical Ethics*, vol. 38, No. 12 (2012).
- ¹²¹ Arianna Vettorel, “Surrogacy contracts and international human rights law”, *Deportate, Esuli, Profughe*, No. 47 (2021).
- ¹²² Submission by The Jamaican Network of Seropositives.
- ¹²³ See <https://civil.ge/archives/659924>.
- ¹²⁴ See <https://www.scmp.com/news/people-culture/trending-china/article/3303939>

/shock-teen-surrogate-gives-birth-twins-chinese-man-50-receives-us124000.

¹²⁵ See

<https://www.thinkchina.sg/society/chinas-underground-surrogacy-industry-operating-shadows>.

¹²⁶ See

<https://www.scmp.com/news/people-culture/trending-china/article/3310495/china-village-centre-illegal-surrogacy-probe-some-proxy-mums-being-deaf-mute-disabled>.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ See

<https://www.reuters.com/world/georgia-thailand-probing-human-egg-trafficking-ring-2025-02-07/>.

¹²⁹ See Communication No. AL GRC 2/2024, available at <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=29143>.

¹³⁰ Submission by Casablanca Declaration.

¹³¹ See <https://www.theguardian.com/world/2024/oct/22/surrogacy-ring-argentina>.

¹³² Madeline Roache, “Ukraine’s ‘Baby Factories’: the human cost of surrogacy”, *Al Jazeera*, 13 September 2018.

¹³³ Submission of La Strada International.

¹³⁴ Submission by Amnesty International et al.

¹³⁵ Submission by Voices of Israeli Sex Trade Survivors.

¹³⁶ Allen, “Surrogacy and limitations”.

¹³⁷ Submission by ADF International.

¹³⁸ Submission by the Heritage Foundation.

¹³⁹ See

<https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/files/surrogacy-leaflet-27-08-2024-v6.pdf>.

¹⁴⁰ Submission by Centre for Criminology, Criminal Justice and Victimology.

¹⁴¹ See Hague Conference on Private International Law, *A Study of Legal Parentage and the Issues Arising from International Surrogacy Arrangements* (Hague, 2014).

¹⁴² Expert consultations.

¹⁴³ Submission by CIAMS.

¹⁴⁴ Consultations with surrogate mothers.

¹⁴⁵ Berk, “The legalization of emotion.

¹⁴⁶ Consultations with surrogate mothers.

- ¹⁴⁷ See <https://www.abc.net.au/news/2019-05-12/cambodian-surrogates-forced-to-be-mothers-or-face-prison-time/11086640>.
- ¹⁴⁸ Consultations with surrogate mothers.
- ¹⁴⁹ Submission by Women’s Declaration International Quebec.
- ¹⁵⁰ Submission by Surrogacy Concern (UK).
- ¹⁵¹ See <https://www.spiegel.de/international/world/the-perils-of-wartime-adoption-we-promised-bridget-we-would-come-get-her-a-abf4ad88-9c62-48b6-8b9b-f57bc3afeeba>.
- ¹⁵² Sonia Allan, *Donor Conception and the Search for Information. From Secrecy and Anonymity to Openness* (Routledge, 2016).
- ¹⁵³ Vardit Ravitsky, “The right to know one’s genetic origins and cross-border medically assisted reproduction”, *Israel Journal of Health Policy Research*, vol. 6, No. 1 (December 2017).
- ¹⁵⁴ Submission by Men Having Babies.
- ¹⁵⁵ [A/HRC/37/60](#), para. 57.
- ¹⁵⁶ Michael Wells-Greco, “Nationality and immigration obstacles in cross-border surrogacy arrangements”, in *Research Handbook on Surrogacy and the Law*, Katarina Trimmings, Sharon Shakargy and Claire Achmad, eds. (Elgar, 2024).
- ¹⁵⁷ See <https://edition.cnn.com/2020/05/15/europe/ukraine-surrogacy-babies-lookup-intl/index.html>.
- ¹⁵⁸ Submission by Women’s Rights Party.
- ¹⁵⁹ Submission by Switzerland.
- ¹⁶⁰ Joint submission by E. Bilotti, V. Calderai, S. Niccolai, I. Pretelli, N. Rueda.
- ¹⁶¹ See <https://www.thieme-connect.com/products/ejournals/abstract/10.1055/s-0037-1599052>.
- ¹⁶² Submission by Not All Gays.
- ¹⁶³ Submission by Jusristes pour l’enfance.
- ¹⁶⁴ Submission by the GNLU Centre for Public and Private International Law.
- ¹⁶⁵ Justo Aznar and Miriam Martínez Peris, “Gestational surrogacy: current view”, *The Linacre Quarterly*, vol. 86, No. 1 (2019).
- ¹⁶⁶ See <https://www.hcch.net/en/projects/legislative-projects/parentage-surrogacy>.
- ¹⁶⁷ See preamble, art. 1.

¹⁶⁸ See preamble, art. 10.

¹⁶⁹ See preamble, art. 13.

¹⁷⁰ See preamble.

¹⁷¹ See

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015IP0470&from=EN>.

¹⁷² See art. 10 (2).

¹⁷³ Hague Convention on Protection of Children and Co-operation in Respect of Intercountry Adoption, art. 4.

¹⁷⁴ See art. 5 (5).

¹⁷⁵ See art. 7.

¹⁷⁶ See art. 3.

¹⁷⁷ See art. 16.

¹⁷⁸ See art. 2.

¹⁷⁹ See art. 3.

¹⁸⁰ [A/HRC/37/60](#), para. 35.

¹⁸¹ Fenton-Glynn and Scherpe, “Surrogacy in a globalized world”.

¹⁸² See art. 3.

¹⁸³ See art. 21.

¹⁸⁴ See Ilaria Anrò, “Surrogacy from the Luxembourg and Strasbourg perspectives: divergence, convergence and the chance for a future dialogue” Giappichelli, 2016 (on art. 3 of the EU Charter); and Portugues Constitutional Court, Ruling No. 225/2018, Case No. 95/17, para. 10 (on art. 21 of Oviedo Convention).

¹⁸⁵ See

https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/UNODC_Model_Law_on_Trafficking_in_Persons.pdf.

¹⁸⁶ See

<https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/files/surrogacy-leaflet-27-08-2024-v6.pdf>.

¹⁸⁷ [A/CONF.171/13](#), annex, para. 4.16.

¹⁸⁸ See art. 14 (“except where serious hereditary sex-related disease is to be avoided.”).

¹⁸⁹ Human Rights Committee general comment No. 28 (2000), para. 5.

¹⁹⁰ European Union, resolution of 8 October 2013 on gendercide: the missing women? (2012/2273(INI)).

¹⁹¹ See arts. 7 and 8.

¹⁹² Submission by ADF International.

¹⁹³ Concluding observations to States: [CRC/C/OPSC/USA/CO/2](#), para. 29; [CRC/C/IND/CO/3-4](#), para. 57 (d); [CRC/C/MEX/CO/4-5](#), para. 69 (b); [CRC/C/OPSC/USA/CO/3-4](#), para. 24; and [CRC/C/OPSC/ISR/CO/1](#), para. 28.

¹⁹⁴ UNESCO-International Bioethics Committee, document SHS/IBC-26/19/2 REV.

¹⁹⁵ *Report of the Fourth World Conference on Women, Beijing, 4–15 September 1995* (United Nations publication, Sales No. E.96.IV.13), chap. I, resolution 1, annex II, para. 95.

¹⁹⁶ See

<https://eapil.org/2025/01/27/the-spanish-supreme-court-on-surrogacy-contract-and-public-policy> (“a person’s desire to be a parent, however noble it may be, cannot be fulfilled at the expense of other people’s rights”); see also Spanish Supreme Court decision STS 5879/2024 of 4 December 2024.

¹⁹⁷ See e.g. European Court of Human Rights, Grand Chamber, *Case of Paradiso and Campanelli*

v. Italy, Application No. 25358/12, Judgment, 24 January 2017.

¹⁹⁸ European Court of Human Rights, Grand Chamber, *Case of Evans v. the United Kingdom*, Application No. 6339/05, Judgment, 10 April 2007.

¹⁹⁹ International Social Service, *Principles for the Protection of the Rights of the Child Born Through Surrogacy (Verona Principles)* (Geneva, 2021), principle 1.8.

²⁰⁰ See [A/HRC/59/47/Add.4](#).

²⁰¹ See art. 3 (b).

²⁰² Submission by the Executive Committee for the Fight Against Trafficking and Exploitation of People and for the Protection and Assistance of Victims (Argentina).

²⁰³ See

<https://www.reuters.com/article/business/healthcare-pharmaceuticals/surrogate-mothers-in-india-unaware-of-risks-idUSKBNOLY1J6>.

²⁰⁴ Pande, *Wombs in Labour*.

²⁰⁵ See <https://pace.coe.int/en/files/23015/html>.

²⁰⁶ Malcolm Smith, Jayne Hewitt and Patricia Fronek, “Surrogacy and bioethics”, in *Research Handbook on Surrogacy and the Law*.

²⁰⁷ Ukraine, Family Code, Part 2, art. 123.

²⁰⁸ Andrea Mulligan, “Surrogacy and the significance of gestation: implications for law and policy”, *Bioethics*, vol. 38, No. 8 (October 2024).

²⁰⁹ See [A/HRC/17/31](#), annex, principles 11 and 17.

²¹⁰ The framework first used and explained in [E/CN.4/Sub.2/1987/23](#), paras. 67–69.

²¹¹ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, general recommendation No. 28 (2010), para. 12.

²¹² On access to justice and remedies for women, see e.g. the Beijing Declaration and Platform for Action.

²¹³ Committee on the Rights of the Child, general comment No. 14 (2013), paras. 1–7.

²¹⁴ See e.g. European Court of Human Rights, Second Section, *Case of K.K. and Others v. Denmark*, Application No. 25212/21, Judgment, 6 December 2022.

